

İSED

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

Makale Adı /Article Name

KÖKTÜRKÇE VE ESKİ UYGUR
TÜRKÇESİNDE *KANDIRMAK*
KAVRAMI İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

VOCABULARY ON THE
CONCEPT OF *DECEPTION* IN
ORKHON AND OLD UİGUR
TURKISH

Yazar

Şahin YILDIZ

Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

e-mail: sahin yıldiz@yyu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0001-7020-2597

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 10 Kasım 2022

Kabul Tarihi: 30 Kasım 2022

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2022

Kaynak Gösterme

Yıldız, Ş. (2022). Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *Kandırma* Kavramı İle İlgili Söz Varlığı.
İlim, Sanat Ve Edebiyat Dergisi, 2 (2), s.53-62.

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayı belgesinin gerekmediğini belirtmiştir.

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

Özet

Türk dilinin yazıyla takip edilebilen ve 7. -10. yüzyıllar arasını kapsayan devresinde Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesine ait metinler yer alır. Bu dönemden önce Türk dili ile ilgili kayda değer yazılı belgeler olmadığı için Türk dilinin bu devreye kadar gelişmişliği ve işlenmişliği üzerinde bazı görüşler ileri sürülmüştür. Son yıllarda yapılan çalışmalarda Türkçenin gelişiminin ve işlenmişliğinin yazılı devre ile sınırlı tutulamayacağı, bundan çok öncesinde Türk dilinin tarih sahnesinde var olduğu ve işlenmiş bir dil olarak yazıya aktarılmaya başlandığı görüşü kabul görmeye başlamıştır. Bu görüş bilhassa Köktürkçe üzerine yapılan eş anlamlılık ve soyut sözcüklerin varlığı gibi çalışmalarla desteklenmiştir. Eldeki çalışmada da bu görüş bağlamında Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *kandırmak* ‘kanmasını sağlamak, aldatmak’ kavram alanı ile ilgili söz varlığı ele alınmıştır. Derlem tabanlı yapılan bu çalışmada ele alınan dönemde *kandırmak* kavram alanına giren 43 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden biri (*armakçı*) sadece bu dönemde kullanılmak üzere beş tanesi Köktürkçede, diğer kırk iki sözcük ise Eski Uygur Türkçesinde kullanılmıştır. *Al, ar-, çeviş, ezük/g, igid, kömen, kür, muntur-, tetrü, tev, tömke, yalkan, yağıldur, yeleyü, yelvi* ve *yov-/yuv-* gibi farklı köklerden türeyen sözcüklerin ‘kandırmak’ anlamı ile kullanılması Türk dilinin bu dönemdeki zenginlik ve işlenmişliğini göstermiştir. Çalışmada *kandırmak* kavramı ile ilgili kullanılan sözcüklerin önemli bir kısmının sadece tekrar grubunda temel anlamından uzaklaşarak ‘kandırmak’ anlamı ile kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın Eski Türkçenin söz varlığı konusunda yararlı olması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kandırmak, söz varlığı, Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi.

Abstract

In the period of the Turkish language, which can be followed in writing and covering the 7th and 10th centuries, there are Orkhon and Old Uigur Turkish texts. Since there were no significant written documents related to the Turkish language before this period, some opinions were put forward on the development and processing of the Turkish language until this period. In the studies conducted in recent years, the view that the development and processing of Turkish can not be limited to the written period, that the Turkish language existed on the stage of history long before that and started to be written as a processed language has begun to be accepted. This view is supported by studies such as synonymy and the existence of abstract words, especially on Orkhon Turkish. In this study, in the context of this view, the vocabulary related to the concept of *deception* in Orkhon and Old Uigur Turkish is discussed. In this corpus-based study, forty-three words that were included in the concept of *deception* in the period were identified. One of these words (*armakçı*) was used only in this period, five of them were used in Orkhon, and the other forty-two words were used in Old Uigur Turkish. The use of words derived from different etymons such as *al, ar-, çeviş, ezük/g, igid, kömen, kür, muntur-, tetrü, tömke, yalkan, yağıldur, maneyü, yelvi* and *yov-/yuv-* with the meaning of ‘deception’ is used in Turkish showed the richness and processing of the language of this period. In the study, it has been determined that a significant part of the words used in relation to *deception* are only used with the meaning of ‘deceiving’ by moving away from its basic meaning in duplication use. It is intended that the study will be useful for the vocabulary of Old Turkish.

Keywords: Deception, vocabulary, Orkhon and Old Uigur Turkish

Giriş

Köktürkçe, Türkçenin bilinen en eski metinlerinin yazıldığı dönemdir. Orhun bölgesinde yer alan taşlardaki yazının 1893'te Thomsen tarafından okunmasıyla Köktürklerin Türkçeyi yazı dili olarak kullandığı bilgisi kesinleşmiştir. Böylece 1825'ten sonra Türkçe yazılmış en eski metin olarak bilinen *Kutadgu Bilig*'in yerini *Orhon Yazıtları* almış, buna bağlı olarak Türkçenin yazılı tarihi 337 yıl geriye gitmiştir (Ercilasun, 2016: 126). *Orhon Yazıtları*'nın keşfi ile Türkçenin Altay dilleri arasında en eski yazılı belgelere sahip olduğu anlaşılmış, bununla birlikte dünya dilleri arasında da yazılı dil tarihi açısından üst sıralarda yer aldığı ortaya çıkmıştır. Bu dönemden kalan dil yadigârları taşlar üzerine kazınan metinler olup devlet adamlarının yaşantı, tecrübe ve öğütlerini konu edinmiştir.

Eski Uygur Türkçesi, Uygur Türklerinin Ötüken'den Doğu Türkistan'a, Tarım havzasına yerleştikten sonra Maniheizm ve Budizm etkisiyle meydana getirdiği edebiyat dilini ifade eder. Bu dönemde din ve kültür değişikliği, yerleşik hayata geçme ve göçlerin etkisiyle Türk dilinde değişiklikler yaşanmıştır (Akar, 2012: 106). Değişikliğe neden olan faktörler Türk dilinin zenginleşmesine zemin hazırlarken söz varlığında çeşitli anlam değişmelerini ve genişlemelerini de beraberinde getirmiştir.

Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesi, Türkçenin en eski metinlerinin yazıldığı dönemler olmakla birlikte Türk dilinin bu devirdeki zenginliği, uzun bir işlenmişlik sürecinin neticesinde ortaya çıktığını gösteren önemli bir etkidir. Bu dönemde bir kavramla ilgili sözcüklerin çokluğu; Türk dilinin işlenmişlik derecesi, dolayısıyla dil yaşının çok daha eskiye götürülebileceği konusunda önemli ipuçları barındırmaktadır.

Kavram; Türkçe Sözlük'te bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1358) olarak tanımlanmaktadır. Korkmaz ise kavramı; nesne, durum, hareket ve tasavvurların dildeki ifadesi (Korkmaz, 1992: 99) olarak tanımlar. Bir dilin işlenmişliği arttıkça kavramları karşılama kabiliyetinde de artış görülür ve kavramlar birden fazla sözcükle karşılanmaya başlanır. Kavramla ilgili bir gelişme, değişme ve ayrışma olduğunda, kavramlar arasında yakın veya uzak bir ilişki kurulduğunda ve onlarla ilgili düşünce farklılaştığında ortaya çıkan yeni durum veya kavramı tek bir kavram işaretiyle ifade etmek zorlaşır (Alyılmaz, 2018: 12). Buna bağlı olarak kavramı ifade etmek için dilde yeni kavram işaretleri ortaya çıkar. Bu işaretler tek başına değil bağlam içerisinde tespit edilebilir.

Kavramla ilgili değişimin niteliği ancak bir dil biriminin bulunduğu cümledeki veya bağlamdaki anlamından hareketle ortaya çıkarılabilir. Bağlam, göstergenin birlikte bulunduğu diğer göstergelerle oluşturduğu ve göstergenin anlamını aydınlatan bütündür. Gösterge metin bağlamına göre anlam kazanmaktadır (Aksan, 1998: 75-76). Anlam ise; dil katmanları içinde en soyut, en zihinsel ve tanımlanması en zor kısmı oluşturmaktadır (Eziler Kıran: 2014: 722). Görüldüğü üzere kavramla ilgili değişiklikler anlamı da kapsadığından bu tarz değişiklikler dille ilgili önemli veriler sunar. Kavramları farklı şekillerde karşılama yolları, bir dilin yaşı ve işlenmişlik derecesini gösteren önemli özelliklerden biridir. Dilde eşanlamlı denilebilecek veya küçük anlam farkları barındıran sözcükler, ancak çok uzun süre içinde, bazen yüzyılları aşan bir süreçte anlamsal açıdan birbirlerine yaklaşırlar. Dilin elde bulunan en eski ürünlerinde bu nitelikte sözcüklerin görülmesi, dilin eskiliği açısından önemli göstergeler sunmaktadır (Aksan, 2015: 34).

Kavramların farklı şekilde karşılanmaya başlaması ile bir kavram alanına ait sözcüklerle kavram alanı denilen anlam ilişkilerinin oluşturduğu bir bütünlük (İmer ve Kocaman ve Özsoy, 2011: 171) oluşur. Kavram alanı; aynı zamanda sözcüklerin anlam alanı olup zihinde aynı veya birbirine yakın kavramları meydana getiren sözcüklerin oluşturduğu ortak alandır (Korkmaz, 1992: 8). Bu çalışmada Eski Türkçede *kandırmak* kavram alanına giren sözcükler tespit edilmiş ve çalışmanın sonunda edinilen

bulgulardan hareketle çıkarımlarda bulunulmuştur. Buna göre, Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde 'kandırmak, aldatmak' anlamında kırk üç (43) sözcük kullanıldığı görülmüştür. Bu sözcükler genellikle ikileme şeklinde kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; Eski Uygur Türkçesi metinlerinin Köktürkçe metinlerle kıyaslandığında *kandırmak* kavramının daha zengin bir kullanım alanına sahip olduğu görülmüştür.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *kandırmak* 'kanmasını sağlamak, aldatmak' kavramı ele alınmış ve Türk dilinin 8.-10. yüzyıllar arasında yazılmış metinlerinde, *kandırmak* ve ona yakın anlama gelecek şekilde kullanılan sözcükleri tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesi ile ilgili kaynaklar taranmıştır. *Kandırmak* sözcüğünün karşılığı olarak verilen *aldatmak* ile ilgili sözcükler tespit edilerek dönem metinlerinden örneklerle tanıklanmıştır. *Kandırmak* ile ilgili sözcüklerin geçtiği örnek cümlelerin tespitinde derlemeden yararlanılmıştır.¹ Tespit edilen örnekler Türkiye Türkçesine aktarılmış ve ilgili adresteki bölüm/yer bilgisi verilmiştir. <http://vatec2.fkidg1.uni-frankfurt.de/> adresi dışında tespit edilen örneklerin kaynağı, örnek cümlelerin çevirisinden sonra verilmiştir. Tespit edilen örneklerin farklı eserlerden olmasına özen gösterilmiştir. Böylece Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *kandırmak* kavramı ile ilgili söz varlığı ortaya konularak Türk dilinin söz konusu dönemde sahip olduğu zenginlik ve işlenmişliğin gösterilmesi amaçlanmıştır.

İnceleme

Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *Kandırmak*

Kandır- '1. yeme içme isteğini karşılamak, 2. kanmasını sağlama aldatmak' (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1296) anlamlarında kullanılan bir fiildir. *Türkçe Sözlük*'te *kandır-* fiilinin karşılığı olarak verilen *aldat-* fiili de göz önünde bulundurulduğunda Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde yapılan taramalar neticesinde *kandır-* ile ilgili şu sözcükler tespit edilmiştir: *al, allıg, alsık-, alta-, altag, altaglıg, altagsız, ar-, arıl-, armak, artız-, armakçı, artur-, çeviş, çevişlig, ezük/g, ezükle-, igid, igdeyü, kömen, kür, kürlüg, kürsüz, küret-, kürle-, muntur- tetrülmek, tetrülmeklig, tetrültür-, tetrüsüz, tev, tevl-, tevlig/tevlüg, tömke, tömkesiz, yalkan-, yalkantur-, yañıldur, yeleyü, yelvi, yov-/yuv-, yovmak ve yovmaksız. Kandırmak kavram alanında yer alan sözcüklerin sayısının çokluğu ve bu sözcüklerin köken bakımından çeşitlilik göstermesi, Eski Türkçede *kandırmak* kavram alanının zenginliği ile ilgili ipucu vermektedir.*

Kandırmak 'kanmasını sağlamak, aldatmak' kavram alanı ile ilgili sözcükleri, örnekleri ile birlikte şu şekilde sıralamak mümkündür:

al: Bu sözcük önceden 'alet, bir şeyi yapma metodu' olarak nötr anlamlarda kullanılmakta iken sonradan 'aldatma, kurnazlık, hile' gibi anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır (Clouston, 1972: 120). Sözcüğün 'araç, savaş oyunu, çıkar yol, dolap' (Hamilton, 2015: 132) ve 'hüner, hilekâr, aldatma, kandırma' (Wilkens, 2021: 26) gibi anlamlar da barındırdığı belirtilmiştir. Görüldüğü üzere *kandır-* fiili ile olan ilgisi sonradan kazandığı anlamdan kaynaklanmaktadır. *Al* sözcüğünün 'kandırma-aldatma' anlamında tek başına kullanımı çok yaygın değildir. Metinlerde daha çok *çâBiş/çeviş, aldağ* sözcükleri ile ikileme şeklinde geçmektedir. Sözcüğün ikileme şeklinde 'kandırmak' anlamında kullanılması, tek başına kullanımında 'alet, bir şeyi yapma metodu' temel anlamının henüz baskın olduğunu göstermektedir. 'Kandırmak' anlamı ile ilgili kullanımına dair tespit edilen örnekler Eski Uygur Türkçesi dönemine aittir.

anta al çâBiş ayu bergä men 'Orda size bir oyun (kurnazlık, hile) göstereceğim.' (İKP LXXV.)

¹ <http://vatec2.fkidg1.uni-frankfurt.de/> (Erişim tarihi: 02.08.2022)

adınlarğa asiğ kılmaqlıg al aldağınuy bar ‘Başkalarına fayda kılma(nın) aldatıcılığı var.’ (AbH. Sho. 1377)

uz al çevişin timin bu yertinçüde asiğ tusu kılu yoruyur ‘Sinsi hilesini demin bu yerden fayda kılıp yürüyor(du).’ (KİP 169-170)

al çeviş bilig ayu birgey ‘Aldatıcı bilgi verecek.’ (AY 143)

allıg: ‘Aldatıcı, hilebaz, akıllı’ (Wilkens, 2021: 33) anlamlarında kullanılan *allıg*, *al* sözcüğüne +*llg* ekinin eklenmesi ile oluşmuştur. *Çeviş* sözcüğü ile ikileme oluşturarak ‘aldatıcı’ anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanımı çok yaygın değildir.

allıg çavışlıg şimnu yäk ‘Aldatıcı şeytan’ (MTT097 IB426:11)

alsık-: ‘Çalınmış, aldanmış’ gibi anlamlarda görülen bu sözcük hukuk terimi olarak kullanılmıştır (Caferoğlu, 2015: 12). *Alsık-* sözcüğü ‘soyulmak, soyguna uğramak’ anlamında da kullanılmıştır (Bayat ve Aliyeva Çınar, 2020: 24; Wilkens, 2021: 36). Araştırmacılar sözcüğe bu anlamları vermekle birlikte nerde kullanıldığını belirtmemişlerdir. Çalışma kapsamında yapılan metin taramasında da bu sözcük ile ilgili örnek tespit edilememiştir. Kullanımına dair örnek tespit edilememesi, sözcüğün sık bir kullanıma sahip olmadığını göstermektedir. Sözcüğün *aldanmak* ve *kanmak* ile ilgili anlamı 11. yüzyılda yazılan *Dîvânu Luğâti’t-Türk* ve *Kutadgu Bilig*’de de görülmeyip DLT’de ‘alınmak, gasp edilmek; aldırma’ (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 549), KB’de ‘bir şeyden kurtulmak, kaybetmek’ (Arat, 2018: 1098) anlamları ile kullanılmıştır. Bu doğrultuda sözcüğün ‘kandırmak’ ile ilgili anlamının çok nadir görüldüğünü ve sonraki dönemlerde yazılmış metinlerde bu anlamın kullanılmadığını söylemek mümkündür. Sözcüğün ‘kandırmak’ anlamında hiç kullanılmamış olması da kuvvetle muhtemeldir. Zira Eski Uygur Türkçesinin el sözlüğünü hazırlayan Jens Wilkens da *alsık-* için sadece ‘soyulmak’ anlamını vermiştir (2021: 36).

alta-: ‘Birini aldatmak’ (Erdal, 1991: 455) anlamıyla kullanılmıştır. *Al* sözcüğüne isimden fiil yapan +*tA-* ekinin eklenmesi ile meydana gelmiştir. Eski Uygur Türkçesi döneminden sonra ikinci hecesindeki /*t/* sesi /*d/* olarak görülür (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 547; Üşenmez, 2010: 20; Tekin, 2017: 208). Bugün kullanılan *aldatmak*, *aldanmak* gibi sözcükler bu fiilden türeyen canlı kullanımlardır. Eski Uygur Türkçesi dönemine ait Turfan metinlerinde tespit edilen *alta-* fiili işlek bir kullanıma sahip değildir.

kişiler altayu turur ‘Kişileri kandırıp durur.’ (TT I 26) (Demirci, 2010: 163)

yağı yavlak altayur ‘Düşmanı ve kötülerini aldatır.’ (TT I-T II Y 36.13. -38)

altağ-: *alta-* fiilinden türeyen bu sözcük; *altag* (Kaya, 1994: 372) *altağ/k* (Caferoğlu, 2015: 12) ve *altağ* (Clouston, 1972: 133) varyantları ile görülmüştür. ‘Hile ve aldatma’ anlamlarında kullanılmıştır. Gulcalı, *altag* için sadece ‘araç ve yöntem’ anlamlarını vermiştir (2015: 347). Genelde tek başına kullanılmayıp *al* sözcüğüyle ikileme oluşturarak kullanılmıştır. Aynı anlama gelen bu iki sözcüğün birlikte kullanılması, pekiştirme gayesi olduğunu düşündürmektedir.

adruk al aldag tarğardaçı ‘Başka hileleri uzaklaştırarak.’ (AbH. Sho. 3048)

al aldag yoqın tēp ‘Hile olmadığını söyleyip’ (AbH. Sho. 2084)

al altag üzä kodarlar ‘Hile ile bırakırlar.’ (AY P2.05.r9)

al altag kılsar män ‘(eğer) Hile yapsam’ (AY B06.04.v01)

altağlıg-: ‘Hileli, aldatıcı’ anlamında olup *al* ile birlikte ikileme oluşturarak kullanılmıştır. Metinlerde çok örneği bulunmaz. Yapılan tarama neticesinde iki örnekte kullanımı tespit edilmiştir.

anta küsüşlüğün katıgl(a)nmaqlıgın allıg altaglıg ‘Orda istekliliğin, katlanmanın aldatıcılığı...’ (St.PU. Sho. 7.2/28)

al altağlıq yarlıkançuçı köngülin şaki uguşda törümüş. ‘Aldatıcılık, merhametli gönlün Şaki (Buddha’nın mensup olduğu aile) neslinden türemiş.’ (AY 679: 4)

altağsız-: *Al* sözcüğü ile birlikte ‘hilesiz, aldatmadan’ anlamında kullanılmıştır. *altağ* ve *altağlıq* örneklerinde de görüldüğü üzere sözcüğün ‘kandırmak’ ile ilgili anlamı *al* sözcüğü ile ikileme kurmasıyla ortaya çıkar. Yapılan taramada Eski Uygur Türkçesi döneminde bir örneği tespit edilmiştir.

üdüñ alsız altağsız altı paramıtlar içinte katıqlansarlar ‘Uzun süre (boyunca) hilesiz altı paramıtlar içinde (yaşamaya) katlansalar.’ (AY 394/12-13)

ar-: ‘Aldatmak’ (Tekin, 2016: 294) ve ‘kandırmak’ (Gabain, 2007: 261) anlamlarına gelmektedir. Bazı araştırmacılar bu fiil için iki anlamı birlikte vermişlerdir (Ergin, 2013: 85; Aydın, 2018: 143). Türkçenin ilk metinlerinden itibaren görülür. *Orhon Yazıtları*’nda *ar-* fiili iki defa geçmiş olup aynı bağlam içerisinde kullanılmıştır. Bu fiil, daha sonra Eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinde de kullanılmıştır. Bu dönemde sözcüğün *ar-* *azgur-* ‘kandırıp saptırmak’, *ar-* *ezügle-* ‘kandırmak, aldatmak’, *ar-* *yov-* ‘kandırmak, aldatmak’ (Şen, 2002: 30) şeklinde ikileme oluşturarak kullanımı söz konusudur:

süçig sabın yemşak agın arıp ırak bodunug ança yağutur ermiş ‘Tatlı söz ve yumuşak ipekle kandırıp uzaktaki halkı öylece yaklaştırmış.’ (KT G5, BK K4)

bütüp kanıp ayıg kılınçları arıp alkanıp tütrüm tärin ‘Bitip kanarak kötü işleri (yapıp) kanıp mahvolarak çok derin...’ (AY P1.00.12.v07-08)

tınlıqlarığ artım ezügledim erser... ‘Canlıları kandırdımsa’ (AY 135/10)

inçe körün kolulañ tolp barça tevin kürün armakın azgurmakın itmiş yaratmış ol. ‘Şöyle görüp anlayın. Bütün hileleri kandırıp saptırarak gerçekleştirmiş o.’ (Le Coq 1922: 9’dan akt: Şen, 2002: 30)

ara yova buşı alırlar ‘Kandırarak sadaka alırlar’ (Le Coq 1922: 29’dan akt: Şen, 2002: 30-31)

tınlıqlarığ ardılar yuvdılar. ‘Canlıları aldattılar, kandırdılar.’ (M (75/40-41) (Tekin, 1976: 142)

artil-: ‘Aldatılmak, kandırılmak’ (Wilkens, 2021: 62) anlamı ile kullanılmıştır. *Ar-* fiiline *-(I)l-* edilgenlik ekinin getirilmesiyle meydana gelmiştir. Kullanımı çok yaygın olmayıp tespit edilen örneğini şu şekilde vermek mümkündür:

üzüg savıña arılıpan ‘Yalan sözüne aldanıp...’ (MTT277(U297: r5)

armak: *Ar-* fiiline *mastar* ekinin eklenmesi ile oluşmuş bir eylem adıdır. ‘Aldatmak’ (Caferoğlu, 2015: 20) ile birlikte ‘aldatıcı, yanıltıcı, aldatma, hile, yanıltma’ (Wilkens, 2021: 64) gibi anlamlarda kullanılmıştır. *Ezük, yağıldur-*, *yov-*, *tevlig, kürlüg* gibi yakın anlamlı sözcükler ile ikileme oluşturarak metinlerde ‘aldatmak, kandırmak’ anlamı ile kullanılmıştır. Bu durum sözcüğün ‘hile, yalan’ temel anlamının, ikilemelerde değişerek ‘aldatma, kandırma’ olarak kullanılmaya başlandığını göstermektedir.

ezük armak sav kılp ‘Aldatıcı söz söyleyip’ (HT V20 3-4)

ezük armak sawağ ‘Aldatıcı sözü’ (MNM 4b-25)

armak yağıldur- ‘Aldatma’ (Wilkens, 2021: 64)

armak yovmak ezük sav ‘Aldatma ve yalan söz’ (Wilkens, 2021: 64)

tevlig kürlüg ezüg armak ‘Aldatıcı olma’ (Wilkens, 2021: 706)

armakçı: *Ar-* fiiline *-mak+çl+* eklerinin eklenmesi ile oluşan *armakçı* ismi; ‘hilekâr, aldatıcı, sahtekâr’ (Ergin, 2013: 85) ve ‘entrikacı’ (Eraslan, 2012: 552) anlamlarında kullanılmıştır. *Orhon Yazıtları*’nda

geçen bu sözcük, aynı bağlam içinde iki kere kullanılmış olmakla birlikte sonraki dönem metinlerinde tespit edilememiştir.

Tabgaç bodun tebligın kürlüğün için armakçısın için ‘Çin halkı hileci, sahtekâr ve aldatıcı olduğu için...’ (KT D6, BK D6)

artız- ‘Ardından gitmek’ anlamında kullanılan bu fiile kaynaklarda ‘kandırmak, aldatmak’ (Eraslan 2012: 553; Gabain, 2007: 60 ve 261) ve ‘(birisi tarafından) aldatılmak’ (Wilkens, 2021: 67) anlamları da verilmiş olup yapılan taramada bu anlamıyla kullanımına dair bir örnek tespit edilmiştir.

nomçi min tegmâkâ artızıp ‘Vaizim demeyle aldatıp...’ (HL 136 (H 175))

artur- Ar- fiiline -tUr- ettirgenlik ekinin getirilmesiyle meydana gelen bu sözcük ‘aldanmak’ (Tekin, 2010: 123), ‘kandırmak, celbetmek’ (Caferoğlu, 2015: 21) ve ‘kandırılmak’ (Gabain, 2007: 262) olarak anlamlandırılmıştır. Metinlerde kullanımı yaygın değildir.

süçig sabıña yemşak ağısıña arturup üküş türük bodun öltüg ‘Tatlı sözüne, yumuşak ipeğine kanıp Türk halkı çok öldün.’ (KT G6, BK K5)

ädräm işin arturup azkuya ‘Erdem(in) işine kanıp azıcık...’ (BT 13.60.05.05 (24))

çeviş- Al sözcüğü gibi ‘yol, vasıta ve bir şeyi yapma metodu’ (Clauson, 1972: 399) anlamlarında kullanılırken daha sonra ‘hile’ anlamı kazanmıştır. Bu sözcüğü *çäwiş* şeklinde ele alan Gabain ‘kandırmak ve usul’ (Gabain, 2007: 272) anlamlarını vermiştir. İKP’de ise *çäBiş* şeklinde okunmuş ve ‘oyun, kurnazlık, hile, çare’ (Hamilton, 2015: 176) olarak anlamlandırılmıştır. Metinlerde genelde *al* sözcüğü ile ikileme oluşturarak kullanılmıştır.

anta al çeviş ayu berge mên ‘Orada, size kurnazca bir oyun göstereceğim.’ (İKP LXXV.1-2)

allıg çewişlig kişiler altayu turur ‘Hileci kişiler aldatıp durur.’ (TT I-T II Y 36. 2. -26)

allıg çewişlig ‘Hilekâr, aldatıcı’ (Wilkens, 2021: 33)

ezük/g / ezükle- ‘Yalan, yanlış ve hata’ anlamlarına gelen *ezük* sözcüğünden türeyen *ezükle*-fiili; ‘yalan söylemek ve kandırmak’ (Eraslan, 2012: 570) anlamlarında kullanılmıştır. Çok işlek değildir. *Ezük/g* sözcüğü de *kıl-* yardımcı fiiliyle *ezüg kıl-* olarak ‘aldatmak, dolandırmak’ (Wilkens, 2021: 133) ve *ar-* ile ikileme oluşturarak kullanıldığında ‘aldatıcı, hileli’ anlamında kullanılmıştır.

yinçü kötürüp ezükleyü bu erdini yinçü kiratılar kanıña ‘İnci götürüp (onları) aldatıp bu cevheri inci tac(ı) hanına...’ (HT V24 12-13)

ezük armağ sav kılp ‘Aldatıcı söz söyleyip...’ (HT V20-3)

igid- ‘Yanılıcı, yanlış, aldatıcı’ (Wilkens, 2021: 296) benzeri anlamlar ile kullanılmıştır. Metinlerde sıklıkla kullanılmış olup bazı örnekleri şöyledir:

nece igid kişi ‘nasıl aldatıcı kişi...’ (H 101 (HL 140))

igid savın kentü ‘aldatıcı sözünü kendi...’ (MTT252(U197:v2))

igdeyü- ‘Hilekârlık etmek, dolandırmak’ anlamında kullanılan *ig(i)de-* fiilinden türemiş olup ‘hile’ anlamında kullanılmıştır (Caferoğlu, 2015: 90). Kullanımı çok yaygın olmayıp Huastuanift’te bir örneği tespit edilmiştir:

bilmetin teñrike igdeyü muntağ uluğ çulvuu sav sözledim ‘Tanrıya, bilmeyerek hileli ve büyük iftira mahiyetinde söz söyledim.’ (H C-T. II D. 178 III. 9-10)

kömen- ‘Aldanma, yanıma’ (Gabain, 2007: 283), ‘hayal, aldanma, büyü’ (Paçacıoğlu, 2016: 419) ve ‘hileli’ (Clauson, 1972: 723) anlamlarında kullanılmıştır. Metinlerde aynı kavram alanına sahip *yelvi* sözcüğüyle ikileme oluşturarak kullanıldığı görülmektedir.

neg yelvi komen tegmegey ‘Büyücü veya hileci (aldatıcı) kimse yanlarına gelemeyecek.’ (U II 71, 2-3) (Clauson, 1972: 723).

yelvi kömen işiñe ked bütmiş erser ‘Büyü ve hile (aldatma) işine çok inanmış ise...’ (AY 384/12-13)

kür: ‘Kandırma, hile, desise ve fesat’ (Gabain, 2007: 285; Tekin, 2016: 82; Caferoğlu, 2015: 123) anlamlarına gelmektedir. Temel anlamı ‘cesur’ olan sözcük, *tev kür* şeklinde ikileme oluşturarak kullanıldığında ‘kandırma, hile ve alet’ anlamı kazanmıştır (Clauson, 1972: 735). Köktürkçede görülen sözcüğün, Eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinde işlevi artmıştır.

tabgaç bodun tebligın kürlüğün için ‘Çin Halkı hilekâr ve aldatıcı olduğu için’ (KT D6, BK D6)

tewlig kürlüg tapıççı tağdın turup ‘Hilekâr ve aldatıcı hizmetçi dağdan kalkıp...’ (TT II Y 36.9.-182)

tevsüz kürsüz ezügsüz armaksız bolsun ‘Hilesiz, yalansız olsun.’ (AY 443/10-11)

teveledimiz küreledimiz erser ‘Hile yapıp aldattysak...’ (H C.T.M. 302-304)

işilerin küretip yazınsar amranmak törü teğınser.. ‘Eşlerini aldatıp günah işlese sevgi kaidesine ulaşsa...’ (MNM 080.05-06)

muntur- Wilkens tarafından bu sözcüğe ‘şaşırtmak, karıştırmak ve ayartmak’ ile birlikte ‘aldatmak’ (2021: 480) anlamı verilmişse de yapılan taramada örneği tespit edilememiştir.

tetrül- ‘Aldanmak, aldatılmak, baştan çıkarılmak, yanıma ve şaşırtmak’ (Caferoğlu, 2015: 235; Eraslan, 2012: 608) anlamlarında kullanılan bu fiil, ‘yanlış’ anlamına gelen *tetrü* isminden türemiştir. *Tetrü* ismi Eski Türkçe metinlerde sıkça geçmekte iken *tetrül-* fiilinin kullanımı çok yaygın değildir. Wilkens tarafından *tetrü* isminden türeyen *tetrüsüz* ‘aldatmasız’ ve aynı kökten türeyen *tetrültür-* ‘aldatmak’ (2021: 705) sözcükleri ele alınmış olsa da yapılan taramada bu iki sözcükle ilgili örnek tespit edilememiştir. *Tetrül-* fiilinden türeyen *tetrülmek* ve *tetrülmeklig* ile ilgili ise şu örnekler tespit edilmiştir:

tört türlüg tetrülmeklig törüke için ‘Dört türlü aldanma kaide sırasınca...’ (MNM 6a-1)

bilig için tetrülmek yme ‘Bilgi sırasına göre aldanmak da...’ (TT II D 178b. 180, 35-36)

tev: ‘Hile, alet’ (Clauson, 1972: 434) ve ‘kandırma, aldatma’ (Eraslan, 2012: 608) anlamında kullanılan *tev*; *tevlig*, *tevl-* gibi türevlerle de metinlerde geçmiştir. Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren görülen bu sözcük, daha çok yakın anlamlı *kür* sözcüğü ve onun türevleri olan sözcükler ile ikileme oluşturarak kullanılmıştır. *Orhon Yazıtları*’nda iki defa geçen sözcük daha sonra Eski Uygur Türkçesi metinlerinde de görülmüştür.

tabgaç bodun tebligın kürlüğün için ‘Çin Halkı hilekâr ve aldatıcı olduğu için’ (KT D6, BK D6)

tev kür yonağ kaltaçğ... teğim ‘Hile, aldatma ve iftira kılacak... değer’ (AY 562 15)

tevlig kürlüg köñüllüg erdiler ‘Hilekâr ve aldatıcı gönüllü idiler.’ (MNM 075.39-40)

tevlüg kürlüg tınlğlar üküş tırim ‘Hilekâr ve aldatıcı canlılar çok Tanrım’ (SY T2.04-05)

teveledimiz küreledimiz erser ‘Hile yapıp aldattysak’ (H C.T.M. 302-304)

tömke: ‘Hile, büyü’ (Caferoğlu, 2015: 249) anlamına gelmektedir. *Hile* aldatmak ile ilgili olduğu için burada bu sözcüğe de değinilmiştir. Kullanımı çok sık değildir. Yapılan incelemede sadece MNM’de kullanıldığı tespit edilmiştir.

tömkesiz üçün arhant kutın bulur. ‘Hilesiz olduğu için aziz saadetini bulur.’ (MNM 00203-00204)

tömke biliglig erser inçip etözin artuğ saqlanu tutar. ‘Hile, bilgili (bilgi ile yapılmış) ise böylece vücudunu fazla saklayıp tutar.’ (MNM 00214-0215)

yalkan- ‘Aldanmak’ anlamına gelip ettirgen hâli *yalkanturmak* da ‘aldatmak, iffal etme’ anlamında kullanılmıştır (Caferoğlu, 2015: 282). Metinlerde az örneği bulunan bu sözcük sonraki dönem metinlerinde de bu anlamıyla çok kullanılmamıştır.

turkaru begi brhmadati ... yalkanturur erdi ‘Daima beyi Brhmadati’(yi) aldattırdı.’ (U II, T. II Y. 52, 1-III 21-25)

yañıldur- ‘Yanıltma, aldatma, kandırma’ (Wilkens, 2021: 863) olarak anlamlandırılan fiilin daha çok ‘yolunu şaşırtmak’ anlamı ile kullanıldığı görülmektedir. ‘Kandırma, aldatma’ kavram alanına ait kullanımı, çalışmamız kapsamında taranan metinlerde tespit edilememiştir.

yeleyü: ‘Aldatıcı’ anlamında olup *yeleyüsince* ‘aldatıcı bir şekilde’ olarak zarf (Wilkens, 2021: 886) göreviyle de kullanılmıştır. Şu örneklerde ‘aldatıcı’ anlamı ile görülür:

yeleyü bilge bilig ‘Aldatıcı bilgi’ (Wilkens, 2021: 886)

yeleyü çınlayulı ‘Aldatıcı ve gerçek’ (Wilkens, 2021: 886)

yelvi ‘Sihir, büyü’ anlamında olan bu sözcük *kömen* ile ikileme oluşturarak kullanıldığında ‘aldatma, yanıltma, ilüzyon’ anlamlarını kazanır (Ayazlı, 2009: 269). *Altun Yaruk*’ta görülen örneklerinden bazılarını şu şekilde vermek mümkündür:

üküş telim yelvi kömen uzanmakı üze belgürtmiş ‘Çoğu(sunu) aldatma ustalığı üzerine belirtmiş.’ (AY 389, 19-20)

yelvi kömen işiñe ked bütmiş erser ‘Aldatma işine çok inanmışsa’ (AY 384/12)

yov-/yuv- ‘Hile yapmak, aldatmak, yanıltmak’ (Wilkens, 2021: 915) ve ‘aldatmak, kandırmak’ (Tekin, 1976: 515) anlamları ile kullanılmıştır. Wilkens, *yovmak* ve *yovmaksız* (2021: 915) olarak da kullanıldığını belirtmiştir. *Yov-/yuv-*, *ar-* fiili ile ikileme oluşturarak kullanılmıştır. Temel anlamı ‘hile’ olan sözcük, ikileme oluşturarak kullanıldığında *kandırmak* kavram alanı içerisinde yer almıştır. Kullanımı çok yaygın olmayıp şu örnekte tespit edilmiştir:

tınlıqlarığ ardılar yuvdılar. ‘Canlıları aldattılar, kandırdılar.’ (M (75/40-41) (Tekin, 1976: 142)

Sonuç

Bu çalışmada Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *kandırmak* kavram alanı ile ilgili söz varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkçe Sözlük’te *kandırmak*’ın karşılığı olarak verilen *aldatmak* sözcüğü ile ilgili kullanımlar da çalışmaya dâhil edilmiştir. Yapılan tespit ve değerlendirmelerden sonra; Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *al*, *allıg*, *alsık-*, *alta-*, *altag*, *altaglıg*, *altagsız*, *ar-*, *arıl-*, *armak*, *artız-*, *armakçı*, *artur-*, *çeviş*, *çevişlig*, *ezük/g*, *ezükle-*, *igid*, *igdeyü*, *kömen*, *kür*, *kürlüg*, *kürsüz*, *küret-*, *kürle-*, *muntur-tetrülmek*, *tetrülmeklig*, *tetrültür-*, *tetrüsüz*, *tev*, *teve-*, *tevlig/tevlüg*, *tömke*, *tömkesiz*, *yalkan-*, *yalkantur-*, *yañıldur*, *yeleyü*, *yelvi*, *yov-/yuv-*, *yovmak* ve *yovmaksız* olmak üzere 43 sözcüğün *kandırmak* kavram alanı içerisinde yer aldığı görülmüştür.

Kandır- fiili Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde ‘tatmin etmek, doyurmak ve yeme içme isteğini karşılamak’ anlamları ile kullanılmış olup sözcüğün Türkiye Türkçesinde karşılığı olan ‘aldatmak’

anlamı ile kullanımı, Eski Türkçe döneminden sonra başlamıştır. Türkçe metinlerde *kandırmak* ile ilgili kullanılan ilk fiil *ar-* ‘kandırmak, aldatmak’ olup *Orhon Yazıtları*’nda tanıklanmıştır. Bu fiilden türeyen *artur-* ‘kandırmak’, *armakçı* ‘kandırıcı, aldatıcı’ ve temelde ‘hile, alet’ gibi anlamlarda kullanılan *kür* ve *tev* sözcüklerinden türeyen *kürlüg* ile *tevlig* *Orhon Yazıtları*’nda kullanılmış *kandırmak* ile ilgili tespit edilmiş en eski sözcüklerdir. *Armakçı* sözcüğü sadece yazıtlarda görülmüş olup Eski Uygur Türkçesi metinlerinde örneği tespit edilememiştir. *Ar-*, *artur-*, *kürlüg* ve *tevlig* sözcükleri ise hem Köktürkçe hem de Eski Uygur Türkçesi metinlerinde görülmüştür. *Al*, *allıg*, *alsık-*, *alta-*, *altag*, *altaglıg*, *altagsız*, *arıl-*, *armak*, *artız-*, *çeviş*, *çevişlig*, *ezük/g*, *ezükle-*, *igid*, *igdeyü*, *kömen*, *kür*, *kürsüz*, *küret-*, *kürle-*, *muntur-tetrülmek*, *tetrülmeklig*, *tetrültür-*, *tetrüsüz*, *tev*, *tevl-*, *tömke*, *tömkesiz*, *yalkan-*, *yalkantur-*, *yañıldur*, *yeleyü*, *yelvi*, *yov-/yuv-*, *yovmak* ve *yovmaksız* sözcükleri ise sadece Eski Uygur Türkçesinde *kandırmak* ile ilgili olarak kullanılmışlardır. Görüldüğü üzere Köktürkçede *kandırmak* kavram alanı ile ilgili üçü bir kökten türeyen beş sözcük kullanılmışken Eski Uygur Türkçesinde kırk iki sözcük kullanılmıştır. *Kandırmak* kavram alanı ile ilgili olduğu belirtilen *alsık-*, *muntur-* ve *yañıldur-* fiillerinin yapılan taramada örneğine rastlanmamıştır.

Çalışmanın sonuçlarından biri de *ar-* fiili ve ondan türeyen sözcükler dışında kalan sözcüklerin temelde ‘hile, büyü, alet, yol, metot, cesur ve yalan’ anlamlarına gelen sözcükler olup türetme yoluyla veya ikileme oluşturarak *kandırmak* ile ilgili kullanılmaya başlamış olduğudur. Bu durum uzun bir işlenmişlik sürecinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kandırmak kavram alanına giren sözcüklerle ilgili dikkat çeken bir husus da yukarıda belirtildiği üzere ‘hile, büyü, alet, yol, metot, yalan’ gibi anlamlara sahip *al*, *allıg*, *altag*, *altaglıg*, *altagsız*, *armak*, *çeviş*, *ezük-/g*, *kömen*, *kür*, *kürle-*, *kürlüg*, *kürsüz*, *tev*, *tevlig* ve *yelvi* sözcükleri, sadece ikileme oluşturarak kullanıldıklarında temel anlamlarından çıkıp ‘kandırmak’ anlamında kullanılmışlardır. Bunlar dışında kalan sözcüklerin ise hem tek başına hem de ikileme oluşturarak kullanıldığında ‘kandırmak’ anlamını taşıdığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak *al*, *ar-*, *çeviş*, *ezük/g*, *igid*, *kömen*, *kür*, *muntur-*, *tetrü*, *tev*, *tömke*, *yalkan*, *yañıldur*, *yeleyü*, *yelvi* ve *yov-/yuv-* gibi farklı kökler ve bu köklerden türeyen sözcüklerle beraber Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *kandırmak* kavram alanı ile ilgili kırk üç sözcük tespit edilmiştir. Yapılacak daha kapsamlı bir taramada bu sayının artabileceği de düşünüldüğünde Türk dilinin daha o dönemde bile bir kavram ile ilgili zenginliğine ve işlenmişliğine kanıt oluşturabilecek veriler ortaya çıkmış olacaktır.

Kısaltmalar

AbH: Abhidharma Shogaito

AY: Altun Yaruk

BK D: Bilge Kağan Doğu Yüzü

BK K: Bilge Kağan Kuzey Yüzü

BT: Berliner Texte

DLT: Dîvânu Lugâti’t-Türk

H: Huastuanift

HL: Huastuanift (London)

HT: Hüen-Tsan Biyografisi

İKP: İyi ve Kötü Prens Öyküsü

KB: Kutadgu Bilig

KiP: Kuanşi im Pular

KT D: Kül Tigin Doğru Yüzü

KT G: Kül Tigin Güney Yüzü

M: Maytrisimit

MNB: Maitrisimit Nom Bitig (Hami)

MTT: Manichäisch-Türkische Texte

St. PU. Sho.: St. Petersburg'taki Uygurca Metinler (Shogaito)

SY: Sekiz Yükmek

TDK: Türk Dil Kurumu

TT: Türkische Turfan-Texte

U: Uigurica

Kaynakça

Akar, Ali (2012). Türk Dili Tarihi. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Aksan, Doğan (1998). Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. Ankara: Engin Yayınevi.

Aksan, Doğan (2015). En Eski Türkçenin İzlerinde Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatığı Gerçekler. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Alyılmaz, Semra (2018). "Türkçede Birden Fazla Anlam Ögesiyle (Sentaktik Yolla) Kavramların İşaretlemesi". *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı 1, s. 11-25.

Arat, Reşid Rahmeti (2018). Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık

Ayazlı, Özlem (2009). Altun Yaruk Sudur VI. Kitap. Yayımlanmış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Aydın, Erhan (2018). Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor). İstanbul: Bilge Kültür – Sanat Yayınları.

Bayat, Fuzuli ve Aliyeva Çınar, Mınara (2020) Eski Türkçe Sözlük. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Caferoğlu, Ahmet (2015). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Clauson, Sir Gerard (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish. Oxford: Oxford University Press.

Demirci, Ümit Özgür (2010). Eski Türkçe'de Fiiller. Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul.

Eraslan, Kemal (2012). Eski Uygur Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican ve Akkoyunlu, Ziyat (2015). Kaşgarlı Mahmud Divanü Lugati't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican (2016). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdal, Marcel (1991). Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon. Vol. II, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

- Ergin, Muharrem (2013). Orhun Abideleri. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eziler Kıran, Ayşe (2014). “Dilbilim, Anlambilim, Edimbilim”. *Turkish Studies*, Volume 9/6, Spring, s. 719-729.
- Gabain, A. Von (2007). Eski Türkçenin Grameri. (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gulcalı, Zemire (2015). Altun Yaruk Sudur X. Kitap (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Sözlük). Yayınlanmış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Hamilton, James Russel (2015). Dunhuang Mağarası’nda Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması İyi ve Kötü Prens Öyküsü. (Çev. Vedat Köken), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İmer, Kamile, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy (2011). Dilbilim Sözlüğü. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kaya, Ceval (1994). Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Paçacıoğlu, Burhan (2016). VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şen, Serkan (2002). Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Samsun.
- Tekin, Şinasi (1976). Uygurca Metinler II. Mayrısimit Burkancılarının Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidâi Bir Dram (Burkancılığın Vaibhāsika Tarikatine Ait Bir Eserin Uygurcası). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, Talat (2010). Orhon Yazıtları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Talat (2016). Orhon Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Tekin, Talat (2017). XI. Yüzyıl Türk Şiiri Divanu Lugati’t-Türk’teki Manzum Parçalar. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üşenmez, Emek (2010). Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Wilkens, Jens (2021). Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch-Deutsch-Türkisch. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

Online Kaynaklar

<http://vatec2.fkidg1.uni-frankfurt.de/>